

УДК 347.963:343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.36>**І. І. Татарин**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-9517-2299

О. В. Мархевка

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0009-0001-4613-3680

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ АДВОКАТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПРАВОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Дана стаття присвячена всебічному аналізу актуальних проблем та викликів, з якими стикаються адвокати під час досудового розслідування та судового розгляду в Україні. У контексті дотримання прав людини та забезпечення правосуддя роль адвокатури є визначальною, однак на практиці діяльності правозахисників ускладняється через недосконалість законодавства. Різні автори досліджують сучасний стан правового статусу адвокатів, складною процедурою надання правової допомоги, питанням фінансової та технічної підтримки, а також впливом військових дій на професійну діяльність юристів.

Окрему увагу приділено проблемам застосування інформаційних технологій в адвокатській практиці, зокрема дистанційному ознайомленню зі справами та електронним документообігом, що особливо актуально в умовах воєнного стану та бойових дій. У статті аналізуються вітчизняний досвід реформування адвокатури, пропонуються шляхи вдосконалення інституту, серед яких підвищення рівня доступності правової допомоги, забезпечення незалежності адвокатури, вдосконалення системи підвищення кваліфікації, використання сучасних інформаційних технологій. Водночас наголошується на необхідності об'єднання зусиль державних органів, професійних об'єднань і суспільства для подолання існуючих недоліків. Особливо актуальним є питання удосконалення правового регулювання участі адвокатів у воєнний час, підвищення їх компетентності. Важливо відзначити, що аналізуються практичні аспекти застосування цифрових технологій, таких як платформи для дистанційної роботи, електронний суд та інші інноваційні рішення, які здатні суттєво змінити та покращити роботу адвокатів у викликах сьогодення.

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена необхідністю забезпечення балансу між інтересами суспільства та правами особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. Ефективна діяльність адвокатури є запорукою дотримання принципів законності, справедливості та гуманізму в кримінальному судочинстві.

Ключові слова: військовий стан, електронне судочинство, інформаційні технології, права людини, правова допомога, кримінальне провадження, судочинство.

Tataryn I. I., Markheva O. V. PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE PARTICIPATION OF A LAWYER IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE AND LEGAL TRANSFORMATIONS

This article is devoted to a comprehensive analysis of the current problems and challenges faced by lawyers during pre-trial investigation and trial in Ukraine. In the context of respecting human rights and ensuring justice, the role of the bar is decisive, however, in practice, the activities of human rights defenders are complicated by the imperfection of the legislation. Various authors examine the current state of the legal status of lawyers, the complex procedure for providing legal aid, the issue of financial and technical support, as well as the impact of military operations on the professional activities of lawyers.

Special attention is paid to the problems of using information technologies in legal practice, in particular, remote familiarization with cases and electronic document flow, which is especially relevant in conditions of martial law and hostilities. The article analyzes the domestic experience of reforming the bar, suggests ways to improve the institution, including increasing the level of accessibility of legal aid, ensuring the independence of the bar, improving the system of advanced training, and using modern information technologies. At the same time, the need to join forces between state bodies, professional associations and society to overcome existing shortcomings is emphasized. The issue of improving the legal regulation of the participation of lawyers in wartime, increasing their competence is especially relevant. It is important to note that the practical aspects of the application of digital technologies, such as platforms for remote work, electronic court and other innovative solutions, which can significantly change and improve the work of lawyers in today's challenges, are analyzed.

The relevance of the study of this problem is due to the need to ensure a balance between the interests of society and the rights of a person suspected or accused of committing a criminal offense. The effective activity of the bar is a guarantee of compliance with the principles of legality, justice and humanism in criminal proceedings.

Key words: martial law, e-justice, information technology, human rights, legal aid, criminal proceedings, justice.

Постановка проблеми. Участь адвоката в кримінальному провадженні є однією з найважливіших гарантій дотримання прав людини та забезпечення справедливого судочинства. Однак, на практиці адвокати стикаються з низкою проблем, які перешкоджають ефективному захисту інтересів їхніх клієнтів. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті збройної агресії РФ проти України, що спричинила численні обмеження у здійсненні адвокатської діяльності, зокрема через зміну територіальної підсудності, ускладнення доступу до судових матеріалів, зниження рівня довіри до адвокатів, які здійснюють захист воєнних злочинців, та необхідність оперативного підвищення кваліфікації адвокатів в умовах постійних законодавчих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з участю адвоката в кримінальному провадженні розглядала значна кількість науковців. Попри численні дослідження, такі як роботи Н. Бакаєвської, Л. Бзової, І. Боса, Т. Вільчик, В. Гайворонської, Н. Глинської, А. Дейнеги та інших, окремі важливі аспекти участі адвоката у кримінальному процесі залишаються недостатньо опрацьованими або суперечливими. Серед них – питання адвокатської монополії, проблеми доступу до правничої допомоги, труднощі, пов'язані з діяльністю адвоката в умовах воєнного стану, а також недосконалість правового механізму щодо розподілу витрат на правову допомогу.

Метою статті є дослідження, питання участі адвоката у кримінальному провадженні, з урахуванням новітніх соціальних, правових та військових викликів, яке потребує подальшого комплексного дослідження та напрацювання дієвих механізмів для забезпечення ефективної правничої допомоги в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Основними функціями адвокатури сьогодення є надання якісної правової допомоги в правоохоронних органах, суді, в різних державних установах. Адвокат також допомагає забезпечити право на охорону від обвинувачення. Правозахисний аспект адвокатури має певну двоєдиність, що базується в основному на поділі функцій корпоративні (приватні) і суспільні (публічні). Питання визначення функцій адвокатури в працях вчених та дослідників є мало висвітленим [5, с. 280].

Д. Кривульський вважає, що монополія адвокатури є доволі спірним нововведенням в українському судочинстві, свідченням чому є намагання Верховної Ради IX скликання її скасувати. І хоча цілі реформи можна назвати позитивними, однак в цілому нововведення підлягають виправданню жорсткій критиці. Монополія адвокатури є не виправданою та такою, що шкодить одночасно інтересам держави, фізичних та юридичних осіб.

Виграють у даному випадку лише суди, процес у яких ймовірно тепер вестиметься на дещо вищому рівні, ніж раніше, та адвокати, клієнтів у яких тепер має значно побільшати [6, с. 99].

Д. Кривульський також вважає, що монополія адвокатури створює додаткові проблеми, а саме:

1) знецінення досвіду та знань як юристів, що працюють у державних органах та на юридичних осіб;

2) знецінення самого статусу адвоката, оскільки тепер адвокатські свідчення вимушені будуть отримати юристи, діяльність яких по суті не є адвокатською [6, с. 99–100].

На погляд автора, більш логічним було б введення монополії на юристів в загальному порядку, без виокремлення на адвокатів та інших правників. Це дало б можливість підвищити рівень ведення судочинства, проте для держави і юридичних осіб не було б вище зазначених проблем, а витрати громадян на професійну правничу допомогу були б значно меншими, оскільки майже у кожного є свої знайомі юристи [6, с. 100].

На думку О. Мазур, однією з проблем залучення адвоката до виконання ним його професійних обов'язків є те, що системне ігнорування органами розслідування усіх звернень адвокатів призводить до того, що вилучене під час обшуків майно довготривалий час безпідставно зберігається у слідчих, навіть після закриття кримінальних справ. Ситуація ускладнюється неможливістю зацікавлених осіб оскаржити таку бездіяльність слідчого до суду, а також байдужістю прокурорів до розгляду таких скарг [7, с. 111].

Н. Макаренко наголошує, що наразі, у судовій практиці існує дискусія щодо можливості ухвалення додаткового рішення з питань розподілу витрат на професійну правничу допомогу у разі, коли справа розглядається в порядку спрощеного провадження [8, с. 113].

Так, в ухвалі Верховного Суду від 06.10.2020 року у справі № 810/2474/18, колегія суддів Касаційного адміністративного суду вказала наступне. З огляду на приписи ч. 3 ст. 143 КАС України, докази на підтвердження судових витрат можуть бути подані після закінчення судових дебатів та ухвалення рішення за умови попередньої заяви про це від учасника судового процесу і лише за наявності поважних причин, які зумовили неможливість подачі таких доказів до закінчення судових дебатів. При цьому суд враховує, що у разі розгляду справи в порядку письмового провадження, докази судових витрат за загальним правилом мають бути надані до вирішення справи по суті [10].

З іншого боку, Верховний Суд у своїй постанові від 18.06.2020 р., справа № 140/2024/19 фактично зробив протилежний висновок, а саме, вказав на можливість винесення додаткового рішення

з питань розподілу витрат на професійну правничу допомогу, якщо відповідне клопотання заявлено стороною після винесення рішення по справі, навіть якщо справа розглядалась в порядку спрощеного позовного провадження без виклику сторін [11].

Серед проблемних моментів, є те, що суттєвий негативний вплив на застосування інформаційних технологій в контексті підвищення кваліфікації адвокатів відіграла й військова агресія росії проти українського народу. Хоча на період воєнного стану рішенням Ради адвокатів України призупинено дії положень діючого Порядку підвищення кваліфікацій адвокатів щодо необхідності отримання адвокатом відповідної кількості залікових балів протягом календарного року, переважна більшість адвокатів, виконали свій професійний обов'язок, виходячи насамперед з того, що належне підвищення кваліфікації адвоката спрямоване саме на підвищення якості надання правничої допомоги своєму клієнту [3, с. 103–104].

На думку В. Заборовського, військова агресія росії породила низку категорій справ, щодо яких адвокати фактично не здійснювали свою професійну діяльність (від надання різного роду правничої допомоги внутрішньо переміщеним особам до представництва та захисту жертв сексуального насильства та катувань та жертв інших військових кримінальних правопорушень, і самих військових злочинців в тому числі), що значно знизило рівень надання адвокатами своїх професійних послуг у повному обсязі та з дотриманням усіх законодавчих норм. Така агресія мала негативний вплив і на здійснення професійної діяльності адвокатів (наприклад, проблеми щодо надання правничої допомоги під час комендантської години, особам, які рятуючи своє життя та здоров'я змушені були покинути територію України тощо) [4, с. 151].

А. Стащук дослідила, що найголовнішою проблемою, з якою зіткнулися більшість «адвокатів воєнного часу» стало представництво інтересів фізичних і юридичних осіб під час здійснення цивільного, господарського чи адміністративного судочинства. Найбільшою мірою, ця проблема пов'язана з тим, що на даний час українські суди (умовно) поділяються на дві категорії: суди, які взагалі не можуть працювати та суди, які працюють у штатному режимі. Щодо перших, то мова йде про суди, територіальну підсудність яких було змінено за розпорядженням Голови Верховного суду. Станом на березень 2022 року кількість таких судів становила 128 одиниць, проте вже у квітні-травні 30 з них (переважно Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області) відновили свою діяльність за попередньою підсудністю [13, с. 1].

Такі зміни викликали й інші негативні наслідки, а саме зміна територіальної підсудності не

могла не відобразитись на діяльності адвокатів, оскільки «переїзд» суду в інше місто перш за все (і це цілком закономірно) спричиняє додаткові витрати на надання правової допомоги, з чим часто не погоджуються клієнти. З огляду на це, почастишали випадки дострокового розірвання договорів про надання правової допомоги на вимогу клієнтів [13, с. 1].

А. Стащук зазначає, що в адвокатській практиці постала проблема з самим процесом ознайомлення з матеріалами, оскільки почастишали випадки коли адвокат (представник), розпочавши ознайомлення з матеріалами справи у приміщенні канцелярії суду, змушений був його покинути через оголошення повітряної тривоги. Здавалося б логічним було продовжити ознайомлення з матеріалами після закінчення повітряної тривоги (як і роблять в більшості судів), проте на практиці трапляються також і випадки, коли адвокату (представнику) відмовляють у продовженні ознайомлення з матеріалами справи і просять повторно подавати клопотання та «записуватись» на ознайомлення [13, с. 2].

Толерантність українського суспільства до воєнних злочинців має побічний ефект у вигляді ставлення до їх адвокатів, які, відповідно до вимог законодавства, здійснюють захист цих осіб. Суспільний осуд та обурення проектується на адвокатів саме через ототожнення з клієнтами. Потерпілі від воєнних злочинів сподіваються, що навіть при необхідності участі адвокатів у судових процесах, захисники не будуть надавати якісної правової допомоги воєнним злочинцям – про це свідчать заклики в соціальних мережах, на сторінках онлайн ресурсів, висловлюються думки у печатних виданнях. Зазначене застерігає адвокатів до відмови від прийняття таких доручень або схиляє до суто формального виконання обов'язків в судових процесах над воєнними злочинцями [1, с. 121].

Н. Бакаянова також наголошує, що заборона ототожнення адвоката з клієнтом має бути реальною, дієвою гарантією, яка відображає стан правозахисної сфери в Україні. В умовах воєнного стану неприпустимість ототожнення адвоката з клієнтом потребує посилення правових та організаційних механізмів у цьому напрямі, наукових досліджень ефективності застосування способів та методів, які здатні забезпечити дотримання гарантій адвокатської діяльності [1, с. 124].

На думку К. Плиса, суттєво ускладнює роботу адвоката, який здійснює діяльність самостійно, відсутність можливості перебування на спрощеній системі оподаткування, обліку та звітності. Така система є зручнішою порівняно із загальною, потребує менше часу для ведення податкового обліку, що для адвоката, який здійснює свою діяльність індивідуально, робить її досить привабливою. Натомість

її застосування дозволяється для адвокатських бюро та адвокатських об'єднань як юридичних осіб, у яких є значно більше можливостей для ведення податкового обліку. Та саме в даному випадку виявляється нерівне становище адвокатів, які здійснюють індивідуальну адвокатську діяльність, та адвокатів, які здійснюють її через адвокатські бюро чи адвокатські об'єднання. Як відзначають юристи-науковці, наразі адвокати, щоб обрати спрощену систему оподаткування, вимушені створювати бюро чи об'єднання без особливої на те потреби. Тому було б не лише доцільним, а й справедливим урівняти права адвокатів у сфері податкового обліку та сплати податків [9, с. 490–491].

Проте, незважаючи на велику кількість проблемних аспектів законодавець та пересічний юрист все ж шукають способи покращити становище адвокатури в Україні, нерідко запроваджуючи зарубіжний досвід.

На думку К. Косаченка, щоб інститут української адвокатури прогресував та ставав кращим в умовах сьогоденної держави з розвинутою правовою системою, потрібно:

- 1) зробити правову допомогу більш доступною для всіх соціальних прошарків;
- 2) підвищувати рівень професійної правової допомоги;
- 3) надавати можливість адвокатам виконувати свої обов'язки безперешкодно;
- 4) формувати вірне розуміння стосовно ролі адвокатури у країні та її користі для населення;
- 5) надати адвокатурі цілковитої незалежності;
- 6) підвищити рівень довіри серед суспільства до роботи адвокатури [5, с. 281].

За Т. Вільчиком, адвокати повинні бути добре обізнані про можливості сучасних технологій і володіти навичками їх ефективного використання, оскільки вони стануть або конкурентними, або втратять багато можливостей. Це заклик переосмислити природу юридичних послуг, а отже, і природу освітнього процесу [2, с. 35].

Автор також пише, що повертаючись до проблеми штучного інтелекту в практичній діяльності адвоката, доцільно відзначити, що в високотехнологічному штучному інтелекті відсутній елемент високої чутливості. Випускники юридичних вузів повинні розвивати цілу низку дослідницьких знань, навичок і умінь. Майбутнє реальної юридичної індустрії зажадає свідомої уваги з боку адвокатів [2, с. 40].

Тенденціями вдосконалення інституту адвокатури на думку В. Заборовського є те, що позитивні моменти реформування механізму підвищення кваліфікації адвоката 2019 року, в аспекті застосування інформаційних технологій, знайшли своє закріплення і в діючому на сьогодні Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України від 3 липня 2021 року [4, с. 103].

Зокрема, діючий Порядок, як і попередні, передбачає доволі широкий перелік можливих видів підвищення кваліфікації адвокатів України, сутність яких буде предметом нашого наукового дослідження в майбутньому, та фактично закріплює принцип вільного їх вибору адвокатом.

На нашу думку, російсько-українська війна на сьогодні для України є найвагомішим фактором, що пришвидшує процес удосконалення застосування адвокатури в цілому, так як величезна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією, вчиняється щодня та потребує правозахисного втручання.

В. Заборовський вважає, що є необхідність розроблення саме Національною асоціацією адвокатів України (Вищою школою адвокатури) відповідних заходів (програм), які б надавали можливість адвокатами підвищувати свою кваліфікацію насамперед в режимі онлайн, у зручний для них час [4, с. 104].

Належне здійснення адвокатської діяльності під час російської агресії відносно України потребувало, в тому числі й підвищення кваліфікації адвокатів. А тому важливу роль, в даній ситуації, відіграли Рада адвокатів України, Національна асоціація адвокатів України, ради адвокатів багатьох регіонів, якими було організовано та забезпечено проведення значної кількості тренінгів, конференцій вебінарів, круглих столів, семінарів, необхідність яких була зумовлена, зокрема, відсутністю належного досвіду адвокатів щодо надання професійної правничої допомоги деяким категоріям осіб та певних категоріях справ, а також швидка зміна українського законодавства за таких умов, внаслідок чого суттєво ускладняється якісне надання такої допомоги. Позитивно, що більшість із таких заходів проводилось з використанням ІТ-технологій (онлайн), що надало можливість долучитися більшому колу фахівців, в той же час, недоліком є те, що значна частина таких заходів проводилась на платній основі [5, с. 151].

Важливу роль у підвищенні кваліфікації адвокатів щодо надання професійної правничої допомоги за таких умов відіграє і діяльність структурних підрозділів Національної асоціації адвокатів України, зокрема, такого як Комітет з військового права, який був заснований ще на початку військових дій на сході України, діяльність якого суттєво поглибилася з повномасштабної агресії РФ (зокрема, в рамках волонтерського руху «Адвокати Збройних сил України», за координації радника Головнокомандувача ЗСУ з юридичних питань, було розроблено Пам'ятки адвокату з оформлення правовідносин із військовослужбовцем ЗСУ та відповідно військовослужбовцю з оформлення правовідносин з адвокатом. Також, у 2022 році саме з метою підвищення якості надання допомоги, такої категорії осіб, як військовослужбовці,

НААУ було створено Центр надання методичної допомоги та координації волонтерської допомоги військовослужбовцям. На даний центр покладається завдання щодо видання практичних посібників, надання письмових роз'яснень з питань надання професійної правової допомоги військовослужбовцям та організацію вищевказаних заходів за таких питань. Засідання Центру проводяться на щотижневій основі з метою оперативного вирішення питань, що виникають у процесі надання правничої допомоги військовослужбовцям та членам їхніх родин [14].

Враховуючи складне соціально-матеріальне становище багатьох своїх співвітчизників ряд адвокатів розширили свою сферу надання професійної правничої допомоги на безкоштовній основі. Слід звернути увагу на те, що якщо адвокат надає на таких умовах допомогу саме військовослужбовцям, то інформацію про це він має право розмістити в Єдиному реєстрі адвокатів України у своєму профайлі адвоката [12].

А. Стацук наголошує, що справжнім порятунком для адвокатів в умовах війни та зміни територіальної підсудності судів стала Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система «Електронний суд» [13, с. 2]. Електронний суд забезпечує адвокатам можливість подавати до суду документи в цифровому форматі, а також отримувати процесуальні документи в електронному вигляді одночасно з їх паперовими копіями відповідно до вимог процесуального законодавства. Адвокати можуть надсилати до суду будь-які документи та матеріали, передбачені процесуальними нормами, в електронному вигляді. Крім того, Електронний суд надає можливість дистанційного ознайомлення з матеріалами справи, що є надзвичайно зручним в умовах воєнного стану, частих повітряних тривог та змін територіальної підсудності судів, особливо для адвокатів, які здійснюють представництво інтересів сторін.

Висновки. Дослідження особливостей участі адвоката у кримінальному провадженні в Україні свідчить про значну кількість актуальних проблем, які потребують нагального вирішення як на законодавчому, так і на практичному рівні. Незважаючи на поступове впровадження новітніх технологій, реформування системи підвищення кваліфікації адвокатів, розвиток електронного судочинства та спроби забезпечити рівний доступ до правової допомоги, низка ключових питань залишається відкритою. Війна суттєво вплинула на організацію адвокатської діяльності, створивши нові виклики, зокрема у сфері надання правової допомоги військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам та жертвам воєнних злочинів.

Сьогодні адвокатура перебуває на етапі активного трансформаційного розвитку, де поєдну-

ються як традиційні, так і новітні підходи до здійснення правозахисної діяльності. Важливою умовою подальшого удосконалення є підвищення правової культури суспільства, зміцнення гарантій незалежності адвокатів та активне впровадження результатів наукових досліджень у правозастосовну практику. Саме від цього залежить ефективність захисту прав, свобод та законних інтересів громадян України в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Література

1. Бакаянова Н.М. Про проблему ототожнення адвоката з клієнтом в умовах воєнного стану. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 121–124.
2. Вільчик Т.Б. Професія адвоката в умовах глобалізації. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.) / [редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін.]. Харків : Право, 2020. С. 35–42.
3. Заборовський В. В. Використання ІТ технологій в процесі підвищення кваліфікації адвоката. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 3. Вип. 75. С. 101–106.
4. Заборовський В.В. Здійснення адвокатської діяльності та захист прав адвоката в умовах війни. Право в умовах війни: питання теорії та практики: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю. М., Белова Д. М., Берч В. В., Скрипнюка О.В., Дешко Л. М., Заборовського В. В. та Продан В. І. Братислава, Ужгород: Інститут професійного розвитку, 2023. С. 150–159.
5. Косяченко К.Е. Адвокатура, її призначення та місце в інституті громадянського суспільства. «Молодий вчений». № 3 (91). 2021. С. 278–281.
6. Кривульський Д.С. Монополія адвокатури: переваги та недоліки. Наукові теорії сьогодення та перспективи розвитку наукової думки: матеріали міжнародної наукової конференції (Т. 3). Київ, 2019 рік. С. 97–100.
7. Мазур О.В. Штучні перешкоди у реалізації гарантій адвокатської діяльності. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.) / [редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін.]. Харків : Право, 2020. С. 110–112.
8. Макаренко Н.А. Проблемні питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.) / [редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін.]. Харків: Право, 2020. С. 112–114.
9. Плис К. В., Янішевська К. Д. Організаційно-правові форми адвокатської діяльності: порівняння українського та міжнародного досвіду // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–20 травня 2022 р. / редкол. : А. М. Куліш, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблянка та ін. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 489–492.

10. Постанова Верховного Суду № 810/2474/18 від 06.10.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92020790>.

11. Постанова Верховного Суду № 140/2024/19 від 18.06.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928485>

12. Про внесення змін до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України: рішення Ради адвокатів України від 29 квітня 2022 року № 44. 2022. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-04-29-r-shennya-rau-44_627a42765c177.pdf

13. Стащук А.Ю. Адвокатська діяльність в умовах війни: нові виклики сьогодення. Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. 4 с.

14. Центр надання допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців розширює діяльність. 2022. URL: <https://advokatpost.com/tsentr-nadannia-dopomohy-ta-koordinatsii-volonterskoho-rukhu-advokativ-z-pravovoho-zakhystu-vijskovosluzhbovtziv-rozshyriuie-diialnist/>